

Gazdasági reformok Romániában

IFJ. SIMON GYÖRGY

Románia a Ceausescu-rendszer bukásával 1989-ben a demokratikus átalakulás útjára lépett. A piaci reformok azonban a hatalmát részben megőrző régi pártállami nomenklatúra halogató taktikája miatt a kilencvenes években ellentmondásosan, gyakran felemás módon valósultak meg. Az elmúlt évtized folyamán a belső nehézségeket fokozta a globális és regionális erőviszonyoknak a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlásával végbement átrendeződése, amely a román gazdaságpolitikát új kihívások elé állította. Noha az átalakulás alapvető gazdasági feladatait (stabilizáció, liberalizáció, intézményi reform és privatizáció) sokszor nem eléggé gyors ütemben oldották meg, az ezredfordulóra az országban nagyjából sikerült lerakni a modern piacgazdaság működési alapjait. Ennek ellenére Románia egyelőre nem jutott túl a rendszerváltás első szakaszán, mivel a különféle részterületeken még van behoznivalója. Az Európai Unió a kilencvenes évek eleje óta egyre erőteljesebben támogatja a román kormány reformpolitikáját. Az integrációs törekvések eredményeként 1995-ben Románia az EU tagjelölt országa lett, s három év múlva megkezdődtek a csatlakozási tárgyalások. Tekintettel a fejlettebb tagjelölt országokhoz képest több területen is tapasztalható lemaradásra, az Európai Tanács 2002. decemberi koppenhágai ülésén olyan döntés született, amely szerint Románia belépését az Unióba 2007-re tűzték ki.

Bevezető

Az Európai Unió 1993 júniusában elindította azt az ambiciózus folyamatot, melynek célja véget vetni a megosztottságnak és az ebből származó konfliktusoknak a kontinensen. Az újonnan csatlakozni szándékozó országok számára ekkor megfogalmazott ún. koppenhágai kritériumok *Palánkai* [1999, 360. o.] nyomán a következő négy pontban foglalhatók össze:

1. Demokrácia, törvényesség, az emberi és kisebbségi jogokat garantáló intézmények stabilitása;
2. A működőképes, az EU-ban jellemző éles versenyt és a piaci erők nyomását állni képes piacgazdaság megteremtése;
3. A tagsággal járó kötelezettségek teljesítése és a politikai, valamint a gazdasági és monetáris unió céljainak elfogadása;
4. Az EU jogrendszere, vagyis az *acquis communautaire* teljes átvétele.

A 2002. decemberi koppenhágai EU-csúcstalálkozón döntés született a keleti bővítésről, melynek értelmében 2004. május 1-jétől a tizenhárom tagjelölt ország közül tíz, nevezetesen Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Litvánia, Lettország, Málta, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia a szervezet teljes jogú tagjává válhat. A többi

Ifj. Simon György Ph.D., a KSH vezető tanácsosa.

tagjelölt közül Bulgáriával és Romániával a csatlakozási tárgyalások még nem zárultak le, belépésüket az EU-ba 2007-re tűzték ki. Törökországgal a csatlakozási tárgyalások megkezdése az uniós tagság politikai kritériumainak teljesítése függvényében 2004 végére várható (European Council, 2002).

Hazánk esetében korántsem elhanyagolható kérdés, hogy az EU-csatlakozásra milyen nemzetközi környezetben kerül sor. Ezért a fentieket figyelembe véve, jelen cikk keretében a szomszédos, többmilliós magyar népességgel is rendelkező tagjelölt ország, Románia gazdasági átalakulását vizsgáljuk. Ennek kapcsán kiemelten foglalkozunk azzal, hogy mi jellemezte a román reformpolitikát és integrációs törekvéseket a rendszerváltás után, hogyan alakult az átmenet időszakában a román gazdaság helyzete és milyen következtetések vonhatók le az ország tapasztalataiból.

A reformpolitika főbb irányvonalai

A Nyugat-Európához való felzárkózás reális lehetősége Románia számára az átalakulási folyamat beindulásával nyílt meg. Ennek kiindulópontjául az 1989. decemberi rendszerváltás tekinthető, amikor a *Ceausescu*-diktatúra megdöntésével az ország az új államfő, *Ion Iliescu* vezetésével a korszerű piacgazdaság és a demokrácia megteremtésének útjára lépett. A régi pártállami bürokrácia ellenállása miatt a diktatúraellenes erőket tömörítő Nemzeti Megmentési Front (FSN) irányítása alatt végrehajtott 1989-es fordulat utáni első években Románia nem tudta kellőképpen kihasználni a gazdasági reformok számára kínálkozó lehetőségeket sem a makroökonómiai stabilizáció, sem az árak liberalizálása, a hatékonyan működő piaci mechanizmus kialakítása, sem pedig a társadalmi intézményrendszer átalakítása terén. A magánosítást kezdetben következtelenül és ellentmondásosan hajtották végre. Ráadásul a kilencvenes évek első felében a vállalkozói réteggé átalakuló volt nomenklatura a nemzeti-etnikai kisebbségek, elsősorban az erdélyi magyarság rovására ún. szelektív privatizációt folytatott (*Durandin, 2000; Stan, 1997*).

1990 júliusában a nemzetgyűlés jóváhagyta az állami vállalatok önálló egységekké és kereskedelmi társaságokká történő átalakításáról szóló törvénytervezetet, valamint az első privatizációs törvényt. A privatizáció kezdetét Romániában 1990 augusztusában jelentették be, amikor létrehozták az Állami Vagyonalapot (FVS). Novemberben *Petre Roman* kormánya (1989. december – 1991. október) olyan makroökonómiai stabilizációs programot léptetett életbe, amely a Nemzetközi Valutaalap (IMF) javaslatára *Jeffrey Sachs* által Lengyelország számára kidolgozott tervre emlékeztetett. Ez a reformcsomag a nyugati típusú piacgazdaság kiépítését egy sor intézkedéstől tette függővé, amelyek többek között a lej hosszú távon elérendő teljes konvertibilitását, a hazai vállalatok nemzetközi versenyképességének megteremtését, a kis- és nagykereskedelmi árak liberalizálását, az állami ipari vállalatok privatizálását és a kisvállalkozók támogatását, föld- és adóreform végrehajtását, korszerű állami szociális hálózat kiépítését irányozták elő. E program szellemében 1990 decemberében a központi bankból és az önálló kereskedelmi bankokból álló kétszintes bankrendszert hoztak létre.

A földtörvény 1991 februárjában történt hatályba lépése nyomán az ország szántóterületének 80 százaléka, illetve a mezőgazdasági terület 70 százaléka került magántulajdonba az egykori téészek felszámolásával és területük reprivatizációja útján. Az állami mezőgazdasági vállalatok gazdasági társaságokká alakultak át (MTA VKI, 1995).

1991 márciusában életbe lépett a társasági törvény. Áprilisban elfogadták a bankokra vonatkozó rendelkezéseket, s bevezették a személyi jövedelemadót. Augusztusban a román parlament elfogadta a második privatizációs törvényt, melynek értelmében szept-

emberben megkezdődött a tömeges vagyonyjegyes (kuponos) privatizáció első szakasza. Ennek során az FPS az állami kereskedelmi társaságok alaptőkéjének 70 százalékát más tulajdonosoknak adta el, míg a maradék 30 százalék öt magánvagyonalapon keresztül a lakosság körében került szétosztásra. Novemberben a nemzetgyűlés elfogadta a francia Ötödik Köztársaság mintájára kidolgozott új román alkotmányt, amelyet véglegesen a decemberben tartott népszavazáson hagytak jóvá. Az IMF és a Világbank ösztönzésére 1991-ben a restriktív monetáris és fiskális politikát is magában foglaló új stabilizációs program került kidolgozásra és megvalósításra. Az utóbbi során a béreket csak részben indexálták, hogy megakadályozzák az inflációs bér-ár spirál kialakulását (*Hunya, 1997; Stan, 1997*).

1992 áprilisában a belső viták következtében kettészakadt FSN többségi szárnya Iliescu vezetésével megalapította a Nemzeti Megmentés Demokratikus Frontját (FDSN). Májusban a *Stolovan*-kormány (1991. október – 1992. november) megszüntette az állam külkereskedelmi monopóliumát, és jelentős árliberalizációt hajtott végre. 1993 júliusában az FDSN a Demokratikus Együttműködés Pártja, a Republikánus Párt és a Romániai Demokratikus Szocialista Párt csatlakozásával a Társadalmi Demokrácia Romániai Pártja (PDSR) néven alakult újjá. Ugyanebben a hónapban bevezették az általános forgalmi adót (áfa). A gazdasági szerkezetátalakítás előmozdítása érdekében a *Vacarioiu*-kabinet (1992. november – 1996. december) felállította a Restrukturálási Bizottságot (1994 januárjától Restrukturálási Ügynökség), melynek hatáskörébe azon román vállalatok listájának összeállítása tartozott, amelyek stratégiai fontosságukból kifolyólag a nemzetközi intézmények (Nemzetközi Valutaalap, Világbank, Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank, Európai Beruházási Bank) támogatására szorultak. 1994 márciusában létrehozták a kincstári váltók piacát, decemberben pedig megalakult az Értékpapír- és Tőzsdebizottság.

1995 januárjában Romániát felvették a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) tagjai közé. Márciusban elfogadták a harmadik privatizációs törvényt. Júniusban jogerős lett a csődtörvény, s jóváhagyták a kárpótlási törvényt. Az utóbbi végrehajtása során azonban az egykori tulajdonosok az 1945 és 1989 között államosított vagy elkobzott vagyon csak valamivel több mint 1 százalékát kapták vissza. 1995 júliusában felszabadították az árak többségét. Augusztusban a tömeges privatizáció a második szakaszba lépett, amikor a lakosságnak újabb kuponokat osztottak ki, és végbement a vagyonyjegyek részvényekre történő átváltása. A munkavállalók és a vállalatvezetés számára lehetővé tették, hogy azok kuponjaikat saját vállalatukba fektessék. Ezen kívül felvásárolhatták a vagyonyjegyeket a lakosság azon részétől, amely inkább az azonnali készpénzfelvételel részesítette előnyben. A tömeges privatizáció elősegítése érdekében a kormány átszervezte az Állami Vagyonalapot és lecserélte a vezetőségét. 1995 novemberében megkezdte működését a Bukaresti Értéktőzsde. 1996 januárjában bevezették a bankbetétek biztosításáról szóló rendelkezéseket. Októberben létrehozták a tőzsdén kívüli értékpapírpiacot (*Réti, 1998; Stan, 1997; Nastase, 2001*).

A kilencvenes évek első felében az egymást váltó román kormányok a fokozatos vagy részleges átalakulás politikáját folytatták, ami a privatizáció lassú ütemével, az agrárszektor és a pénzügyi szféra korlátozott reformjával, a veszteséges állami vállalatok nagyarányú költségvetési támogatásával, az infrastrukturális és szociális fejlesztések elhanyagolásával, a költségvetési hiány, az infláció és a társadalmi egyenlőtlenség fokozódásával járt együtt (*Durandin, 2000; Nastase, 2001*).

Az 1996. novemberi általános választásokat a Romániai Demokratikus Konvenció (CDR) nevű jobbközép ellenzéki koalíció nyerte meg. Az új köztársasági elnök e tömörülés jelöltje, *Emil Constantinescu* lett. A választások után hatalomra került *Ciorbea*-kormány (1996. december – 1998. március), amelyben a Romániai Magyar Demokrata

Szövetség (RMDSZ) is képviseltette magát, az IMF és a Világbank bevonásával átfogó stabilizációs és struktúraátalakítási programot dolgozott ki. 1997 januárjában hatályba lépett a verseny törvény, s felállították a versenyhivatalt. Februárban a reformcsomag megvalósításának első lépéseként jelentős árliberalizációt hajtottak végre, s megkezdődött a veszteséges vállalatok felszámolása. A Román Nemzeti Bank (RNB) megszüntette a referencia árfolyamot és liberalizálta a bankközi devizapiacot. Márciusban egységesítették a valutaárfolyamot. Áprilisban a privatizáció felgyorsítása érdekében átalakították és a kormány irányítása alá helyezték az Állami Vagyonalapot, amelyet addig a parlament felügyelt. Júliusban Románia a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) tagja lett. Decemberben jogerőre emelték a közművek átszervezéséről szóló törvényt.

1998 márciusában bevezették a lej teljes konvertibilitását. Ugyanakkor hatályba léptek a bankokra vonatkozó új rendelkezések is. Novemberben életbe lépett az állami tulajdonról szóló és a koncessziós törvény, decemberben pedig az energiaszolgáltatásról szóló törvény. Az energiaszektor szerkezeti átalakításában a fő hangsúlyt a magántulajdon és a piaci verseny térnyerésére helyezték. Ezen kívül 1998 decemberében a Vasile-kormány (1998. április – 1999. december) privatizálta a Romtelecom távközlési társaságot.

1999 januárjában megállapodás született a bányászat restrukturálásáról, amely elsősorban az ágazat veszteségeinek csökkentését célozta, s jogerőre emelték a helyi önkormányzatok költségvetéséről szóló törvényt. Márciusban magánosították a Román Fejlesztési Bankot. Májusban módosították a csődtörvényt, ami többek között a csőd eljárás egyszerűsítését szolgálta. 1999 májusától júliusáig az RNB csőd eljárást folytatott az ország második legnagyobb állami bankja, a Bancorex ellen, amelyet működési engedélyének bevonása után a Román Kereskedelmi Bankba olvasztottak be. Közben 1999 júniusában a román parlament jóváhagyta a negyedik privatizációs törvényt, amely a beruházási bankok közvetítő szerepének erősítésével lehetővé tette az állami vagyon piaci értéken való eladását. Ez a törvény a kisebbségi részvényesek pozícióit erősítette a bennfentesekkel szemben. Szeptemberben a Dacia autógyárat a francia Renault cég vásárolta meg. Októberben megkezdődött az energiaszektor demonopolizálása, s létrehozták az ANRE-t, az energiaellátás független szabályozó szervét. A hárompilléres nyugdíjrendszer kiépítésének első lépéseként a román parlament decemberben jóváhagyta az állami nyugdíjrendszer („első pillér”) átfogó reformjának koncepcióját (*De Mentil – Sheshinski*, 2001; *Durandin*, 2000; *Hunya*, 1999; *Nastase*, 2001).

2000 januárjában az Isarescu-kormány (1999. december – 2000. december) társasági és jövedelemadó-reformot hajtott végre, amely elsősorban az adókulcsok csökkentésére és az adóbázis kiszélesítésére irányult. Áprilisban a parlament törvényt fogadott el az állami nyugdíjakról és egyéb kötelező társadalombiztosítási juttatásokról, júniusban pedig jóváhagyta az új nyugdíjrendszer második pillérét, vagyis a kormány kötelező hozzájárulásokra épülő magánnyugdíjalapok létrehozására vonatkozó javaslatát. Az év folyamán előkészületek történtek az önkéntes nyugdíjrendszerek („harmadik pillér”) bevezetésére is.

Közben 2000 májusában a rossz irányítás és gyenge felügyelet miatt összeomlott Románia legnagyobb befektetési alapja, az FNI. Ez a csőd az FNI-be történő befektetéseket garantáló CEC állami takarékpénztárt is érintette, amelynek részvényei voltak az említett befektetési alapot kezelő társaságban. Az FNI bukása nehéz helyzetbe hozta az alig szabályozott ún. „népi bankokat”, vagyis a betétbiztosítás nélküli hitelszövetkezeteket. Ezért júniusban a legnagyobb hitelszövetkezet beszűntette működését, miután nem tudott eleget tenni a betétek kivonására irányuló követeléseknek. Júliusban a kormány rendkívüli rendeletet léptetett életbe, amelyben a befektetési társaságok működésének engedélyezését, felügyeletét és szabályozását a központi bankra bízták.

1996 és 2000 között a piacorientált gazdaságpolitikát Romániában komolyan akadályozták a kormánykoalíció és a parlamenten belüli állandó viták, valamint az állami vállalatok menedzsmentjének és az államapparátus egy részének ellenállása. A szubvenciók visszavonása és a veszteséges vállalatok bezárása a munkanélküliség növekedését, az állami árszabályozás megszüntetése pedig az infláció újabb felgyorsulását vonta maga után. Mindez a reálbérek és -jüvedelmek csökkenéséhez, a társadalmi elégedetlenség fokozódásához vezetett (*De Mentil – Sheshinski, 2001; Durandin, 2000; Nastase, 2001*).

A 2000 novemberében és decemberében tartott általános választások eredményeként az ellenzéki PDSR visszakerült a hatalomba, a köztársasági elnök ismét Iliescu lett. A választások után megalakult *Nastase*-kormány az RMDSZ külső támogatásával a reformpolitika következetes folytatása mellett kötelezte el magát. Az új kabinet 2001 januárjában az Állami Vagyonalap (FPS) helyébe felállította az Állami Vagyon Magánosításáért és Kezeléséért Felelős Ügynökséget (APAPS), melynek feladatául az állami tulajdonban lévő eszközök kezelését és eladását, valamint a privatizációs szerződések és ügyletek végrehajtásának felügyeletét jelölték ki. Februárban hatályba lépett az új kárpótlási törvény, amely az 1945 és 1989 között államosított vagy elkobzott vagyon széles körű restitúálását irányozza elő. Áprilisban Románia második legnagyobb állami bankját, a Mezőgazdasági Bankot a Raiffeisen Bankot és a Romanian-American Enterprise Fundot magában foglaló konzorcium vásárolta meg. Júniusban a jegybank a pénzügyi tranzakciókat külön rendeletben szabályozta, melynek értelmében a tizenkét hónapnál hosszabb lejáratú állami értékpapírok a Bukaresti Értéktőzsdén és a bankközi piacon egyaránt forgalmazandók, míg a rövidebb lejáratú kincstári váltókkal továbbra is kizárólag csak a bankközi piacon lehet kereskedni. Ugyanebben a hónapban a PDSR és a Román Szociáldemokrata Párt (PSDR) egyesülésével létrejött a jelenleg kormányzó Szociáldemokrata Párt (PSD). Júliusban az ország legnagyobb acélgyárát, a Sidext az ISPAT angol–indiai társaságnak adták el.

1. táblázat

A gazdasági átalakulás néhány mutatója Romániában

Mutató	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Privatizációs bevételek a GDP százalékában	1,2	2,2	4,6	6,6	7,9	8,9
A vállalatoknak nyújtott költségvetési támogatások a GDP százalékában	4,1	4,3	2,5	1,7	1,9	n.a.
Nem törlesztett hitelek a teljes hitelállomány százalékában*	37,9	48,0	56,5	58,5	35,4	3,8
Államadósság a GDP százalékában	17,6	28,1	27,7	27,8	33,6	31,6

* Az 1999–2000-ben bekövetkezett ugrásszerű csökkenést a Román Nemzeti Bank hitelosztályozásra vonatkozó új rendelkezései eredményezték, továbbá a Bancorex és a Mezőgazdasági Bank nem törlesztett hiteleinek transzferje a bankok szanálását végző ügynökségnek.

Forrás: EBRD [2001] 184–185. o.

Az árreform terén a *Nastase*-kabinet a villamosenergia-, gáz- és hőszolgáltatás árainak a költségeket fedező világpiaci szintre történő fokozatos emeléséért, a közművek díjbeszedésének javításáért száll síkra. Az árkorrekciók alacsony jövedelmű háztartásokra gyakorolt negatív hatásának enyhítése érdekében a 2002-es költségvetés a célirányú jövedelemátutalásokat és a minimáljövedelem garanciáját is tartalmazta (EBRD, 2001, 2002; *Nastase, 2001*). A romániai átalakulást jellemző néhány kiemelt mutatót lásd az 1. táblázatban).

A rendszerváltás után a román gazdaságpolitika legsúlyosabb problémáját a pénzügyi fegyelem romlása jelentette. Ezt a problémát elvben a közvetlen állami beavatkozás helyett a piaci mechanizmus szerepének erősítésével kívánták megoldani. A gyakorlatban azonban a kormányzati beavatkozás gyakran tovább puhította a költségvetési korlátokat, mivel a befolyásos és/vagy veszteséges vállalatok különböző programok és egyéb lehetőségek révén képesek voltak jelentős szubvenciókat kiharcolni maguknak. Ugyanakkor az utóbbi években a román bankok, amelyek továbbra is kedvezményes kölcsönöket nyújtanak a nagy állami vállalatoknak, szigorították hitelpolitikájukat a veszteséges cégek többségével szemben. Ennek kapcsán meg kell jegyezni, hogy a privatizáció és vállalati reform Romániában nemcsak a magánszektor gyors növekedését eredményezte, hanem jelentős létszámleépítéssel is együtt járt, ami a legérzékenyebben a veszteséges cégeket érintette (lásd: *Croitoru – Schaffer, 2002*).

Európai uniós törekvések

A bukaresti kormány az 1989-es fordulatot követő időszakban nyilatkozataiban minden alkalommal kiállt Románia európai integrációja mellett, de a valóságban sokáig legfeljebb felemás lépéseket tett e cél eléréseért. A brüsszeli bizottság és Bukarest 1976 februárjában létesített és 1989 decemberében felfüggesztett kapcsolatait 1990 márciusában állították helyre. Romániának az Európai Közösségek mellé kinevezett nagykövete már a következő hónapban, az EK bukaresti állandó képviselője azonban csak 1993 júniusában kezdte meg tevékenységét. Az EK és Románia közti kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodást 1990 októberében írták alá.

A rendszerváltást követő zűrzavaros időszakban az új román vezetés ellenzékét érintő intézkedései miatt az EK felfüggesztette a segélyek folyósítását az országnak. Miután a román kormány és az ellenzék bizonyítékokat szolgáltatott az Európai Parlamentnek és az Európai Közösségek Bizottságának az ország belső helyzetének normalizálásáról, Bukarest 1991 januárjától újból részesülhetett nemzetközi segítségben.

A brüsszeli bizottság 1993 februárjában a társult tagságot biztosító Európai Megállapodást kötött a román kormánnyal, amely két év múlva lépett hatályba. Románia és az EU társulási tanácsának első ülését 1995 áprilisában tartották, s azon a reformok gyorsítását kérték Bukaresttől. 1995 júniusában a romániai parlamenti pártok elfogadták a Snagovi Nyilatkozatot, amely az ország EU-tagságát előkészítő nemzeti stratégiát szentesítette. Ezt követően Románia átnyújtotta az Unió sorsos francia elnökének hivatalos csatlakozási kérelmét, s az Európai Tanács madridi határozatának megfelelően 1995 decemberében tagjelölt ország lett. Az Európai Bizottság 1997 júliusában *Agenda 2000* című jelentésében megállapította, hogy a demokrácia és a piaci intézmények konszolidálása érdekében Romániában további reformokra van szükség. Ezért a csatlakozási tárgyalások elhalasztását indítványozta. 1998 márciusában azonban megkezdődtek a tárgyalások Románia teljes jogú tagságáról az Európai Unióban. Ugyanebben a hónapban a román kormány elfogadta és az Európai Bizottság elé terjesztette az uniós jogrendszer átvételének nemzeti programját, amelyet később többször is felülvizsgáltak. 2002 végéig a csatlakozási tárgyalások harminc fejezetéből tizenhatot sikerült lezárni. Gazdasági szempontból Románia az EU-tagfelvételnél végül is főleg azért lett második körös ország, mert a koppenhágai csúcsgig nem jött létre megállapodás az európai integráció alapját képező, az áruk, személyek, szolgáltatások és tőke szabad mozgásáról szóló fejezeteket illetően. Nem kevésbé fontos tényezőnek bizonyult az is, hogy a tárgyaló felek nem tudtak közös álláspontot kialakítani olyan területeken sem, mint a versenypolitika, mezőgazdaság, közlekedés, adórendszer, energia-szektor, regionális politika, környezetvédelem és pénzügyi kérdések (*Grabbe – Hughes, 1998; European Commission, 2002b; Nastase, 2001*).

Az Európai Unió Romániának a PHARE-program költségvetéséből 1992-től 2001-ig összesen 1747 millió eurót folyósított. A támogatások kiemelt céljai között egyebek mellett az infrastruktúra, a magánszektor, az oktatás és szakképzés, a mezőgazdaság, a szociális szféra és a közigazgatás fejlesztése, a környezetvédelem és a nukleáris biztonság erősítése, valamint a civil társadalom megteremtése szerepelt. Ezen kívül 2000–2001-ben a struktúrapolitikai célokat szolgáló ISPA-program keretében az ország 484,8 millió eurót kapott. A SAPARD mezőgazdasági és vidékfejlesztési program költségvetéséből Románia 2001-ben 156,3 millió euróban részesült (European Commission, 2002a).

Az Európai Bizottság (European Commission, 2002a) úgy véli, hogy Románia teljesíti az uniós tagság politikai kritériumait. Ugyanakkor a közigazgatási reform területén mutatkozó előrehaladás ellenére a törvényhozás és döntéshozatal javítása, a jogrendszer függetlenítése a végrehajtó hatalomtól, a korrupció elleni harc további erőfeszítéseket igényel. Románia komoly eredményeket ért el a makroökonómiai stabilizáció megvalósításában, a működő piacgazdaság és a hatékony piaci intézmények kiépítésében. A bankszektor konszolidálása, a pénzpiaci szabályozás és felügyelet folyamatos javulása, a privatizáció folytatása pozitív hatást gyakorolt a vállalatok pénzügyi fegyelmére. Az árak és a kereskedelem liberalizálása, az adórendszer reformja az erőforrások hatékonyabb elosztásának feltételeit teremti meg. A gazdaság több szektorában szerkezeti átalakítást hajtanak végre. A pénzügyi fegyelem erősítése az adórendszer hatékonyságának növelését, a veszteséges vállalatok felszámolását, a privatizáció gyorsítását követeli meg.

A gazdaságfejlődés általános jellemzése

Hogyan alakult a gazdasági növekedés legfontosabb mutatójának tekintett bruttó hazai termék (GDP) dinamikája Romániában 1989 után? Ezt a kérdést célszerű tágabban, a délkelet-európai régió és hazánk összefüggésben vizsgálni (lásd a 2. táblázatot).

2. táblázat

A reál GDP évi átlagos változási üteme (százalék)

Év	Románia	Délkelet-Európa*	Magyarország	Bulgária	Szerbia-Montenegró
1990	-5,6	-7,3	-3,5	-9,1	-7,9
1991	-12,9	-14,8	-11,9	-11,7	-11,6
1992	-8,8	-9,6	-3,1	-7,3	-27,9
1993	1,5	-2,4	-0,6	-1,5	-30,8
1994	3,9	3,0	2,9	1,8	2,5
1995	7,1	6,2	1,5	2,1	6,1
1996	3,9	3,2	1,3	-10,9	7,8
1997	-6,1	-0,7	4,6	-6,9	10,1
1998	-5,4	-0,8	4,9	3,5	1,9
1999	-3,2	-3,1	4,2	2,4	-15,7
2000	1,8	3,7	5,2	5,8	5,0
2001 ^a	5,3	4,8	3,8	4,5	5,5
2002 ^b	3,5	3,9	3,3	3,5	5,0
01/89 ^c	81	76	108	74	50

* Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Macedónia, Románia és Szerbia-Montenegró súlyozott átlaga.

^a Itt és a továbbiakban a 2001. évi adatok előzetesek, hazánkat kivéve.

^b Előrejelzés, kivéve Magyarországot.

^c Reál GDP 2001-ben az 1989-es szint százalékában.

Forrás: EBRD [2002] 17. o.; KSH [2003].

Mindenekelőtt megállapítható, hogy Romániában a kilencvenes évek elején tranzformációs recesszió ment végbe, amelyet a Szerbia-Montenegró elleni nemzetközi embargó fokozott. E recesszió mélypontja 1992-ben következett be 75 százalékkal. Ezután a szóban forgó mutató 1996-ban 88 százalékra emelkedett, majd a szerkezeti válság és a kedvezőtlen nemzetközi fejlemények hatására 1999-ben 76 százalékra esett vissza. Az 1999-es koszovói válság azonban a román gazdaságot kevésbé súlyosan érintette, mint például a bolgárt (*Gligorov*, 1999, 70. o.). Az újbóli növekedés eredményeként Romániában 2001-ben az 1989-es gazdasági teljesítmény 81 százalékát sikerült elérni.

Délkelet-Európa egészében a gazdasági visszaesés az 1993-es mélypontra az 1989-es szint 70, majd 2001-ben 76 százaléka volt. Figyelembe kell venni, hogy a térségben nem Románia helyzete alakult a legkedvezőtlenebbül. 2001-ben Bulgária 74, Szerbia-Montenegró csak 50 százalékot ért el. Magyarországon, ahol a tranzformációs visszaesés viszonylag mérsékelt volt, a GDP volumene 1989-hez viszonyítva 1993-ban 82, 2001-ben 108 százalékot tett ki (2. táblázat).

3. táblázat

Az egy lakosra és az egy foglalkoztatottra jutó GDP Romániában
(1996. évi dollárban, vásárlóerő-paritáson)

Év	Egy lakosra számítva				Egy foglalkoztatottra számítva			
	dollár	Magyarország	EU15	Egyesült Államok	dollár	Magyarország	EU15	Egyesült Államok
		százalékában				százalékában		
1990	6 917	68,9	35,8	25,8	14 809	67,0	33,0	26,7
1991	6 018	67,1	31,7	22,8	12 936	62,0	29,3	23,2
1992	5 588	64,2	29,2	20,8	12 178	55,1	26,9	21,3
1993	5 682	65,6	29,9	20,9	12 850	54,8	28,0	22,2
1994	5 912	66,2	30,4	21,2	13 422	54,5	28,4	22,8
1995	6 348	70,0	32,0	22,4	15 166	59,5	31,6	25,7
1996	6 618	71,9	32,9	22,8	15 952	61,3	32,9	26,2
1997	6 236	64,6	30,3	20,8	15 582	57,2	31,6	25,0
1998	5 947	58,6	28,2	19,3	15 185	53,9	30,5	23,7
1999	5 890	55,6	27,2	18,6	15 711	55,2	31,2	23,9
2000	6 001	53,7	26,9	18,4	15 602	52,6	30,5	23,2
2001	6 324	54,4	28,1	19,6	16 523	53,9	32,3	24,5

Megjegyzés: Romániában 1 dollár = 728 lej, Magyarországon 1 dollár = 72,6 forint, az EU-ban 1 dollár = 0,92 PPS. Az EU Tizenötök 1990. évi adatai nem tartalmazzák a korábbi NDK-t.

Forrás: New Cronos Eurostat-adatbázis; WIIW adatbázis; BEA [2002]; Yearbook of Labour Statistics. Geneva: ILO; Statistical Abstract of the United States. Washington, D. C.: Bureau of the Census; Magyarország nemzeti számlái. Budapest: KSH különböző kötetei; KSH [1999] 15. o.

Hogyan alakult az elmúlt évtized folyamán Románia gazdasági helyzete hazánkhoz képest? Milyen mértékben közelítette meg a román gazdaság az Európai Unió és az Egyesült Államok fejlettségi szintjét?

Az 1990 és 2001 közötti időszakban az egy lakosra jutó bruttó hazai termék Romániában Magyarországgal összehasonlítva több mint egyötöddel csökkent. Ugyanakkor a szóban forgó mutató az EU színvonalának háromnyolcadáról kéthetedére, az Egyesült Államokénak pedig egynegyedéről egyötödre esett vissza. Mivel 2001-ben a román gazdaság nem érte el a Tizenötök átlagának felét, igazából még nem tekinthető érettnnek az uniós csatlakozásra. Ami az egy foglalkoztatottra számított GDP-t illeti, a vizsgált periódus egészét tekintve Románia teljesítménye Magyarországhoz képest négyötödre esett vissza. Az Európai Unióhoz és az Egyesült Államokhoz viszonyítva 1990–2001 között ugyancsak némi csökkenés figyelhető meg. Ezért felzárkózásról e tekintetben sem lehet beszélni (lásd a 3. táblázatot).

A közvélemény célértékelésének jellemzésére az alapvető makromutatók segítségével különféle indexek konstruálhatók, amelyeket itt *Fakó* [1999] alapján határozzunk meg. Az indexek szerkezete olyan, hogy a negatív vagy zéró értékek kedvezőek, a pozitívak kedvezőtlenek. Ezek az indexek 1990–2001-ben Romániában különféleképpen alakultak (lásd a 4. táblázatot). Az együttes index a viszonylag legkedvezőbb 2001-ben volt, amikor az infláció mérséklődését a munkanélküliség és az államháztartás hiányának csökkenése, továbbá a gazdasági növekedés felgyorsulása kísérte.

4. táblázat

A számított makroindexek alakulása Romániában

Év	Inflációs ráta a fogyasztói árindex szerint (%) <i>a</i>	Munkanélküliségi ráta (%) <i>b</i>	Mizériaindex <i>c</i> (<i>a+b</i>)	Reál GDP évi átlagos változási üteme (%) <i>d</i>	Népszertülnégségi index <i>e</i> (<i>a-3d</i>)	Az államháztartás egyenlege a GDP százalékában <i>f</i>	A folyó fizetési mérleg egyenlege a GDP százalékában <i>g</i>	Egyensúlytalansági index <i>h</i> -(<i>f+2g</i>)	Együttesen (<i>c+e+h</i>)
1990	3,8	n. a.	n. a.	-5,6	20,6	1,0	-9,6	-18,2	n.a.
1991	174,5	3,0	177,5	-12,9	213,2	3,3	-3,5	-3,7	387,0
1992	210,4	8,2	218,6	-8,8	236,8	-4,6	-8,0	20,6	476,0
1993	256,1	10,4	266,5	1,5	251,6	-0,4	-4,5	9,4	527,5
1994	136,8	10,9	147,7	3,9	125,1	-2,2	-1,4	5,0	277,8
1995	32,3	9,5	41,8	7,1	11,0	-2,5	-5,0	12,5	65,3
1996	38,8	6,6	45,4	3,9	27,1	-3,9	-7,3	18,5	91,0
1997	154,8	8,9	163,7	-6,1	173,1	-4,6	-6,1	16,8	353,6
1998	59,1	10,4	69,5	-5,4	75,3	-5,0	-7,0	19,0	163,8
1999	45,8	11,8	57,6	-3,2	55,4	-3,5	-3,7	10,9	123,9
2000	45,7	10,5	56,2	1,8	40,3	-3,7	-3,7	11,1	107,6
2001	34,5	8,6	43,1	5,3	18,6	-3,5	-6,1	15,7	77,4

Forrás: Transition report. London: EBRD különböző kötetei; LABORSTA adatbázis.

Az átalakulás beindulásával az azelőtt legfeljebb csak „kapun belül” létező munkanélküliség gyorsan emelkedett. A 4. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy 1991 és 2001 között a munkanélküliségi ráta Romániában csaknem megháromszorozódott. Ebben jelentős szerepe volt a stabilizációs politikában alkalmazott sokterápiának,

amely azonban a vállalati reform lassú üteme és a privatizációs folyamatban kezdetben erősen érvényesülő bennfentes érdekek miatt nem tudta kellőképpen segíteni a gazdasági struktúraváltást. A szóban forgó időszakban az államháztartás egyenlege – 1990 és 1991 kivételével – deficittel zárult, ami többek között a veszteséges vállalatok állami finanszírozásával is összefüggésbe hozható. Megjegyzendő, hogy a költségvetés és a fizetési mérleg hiányát gyakran külföldi kölcsönökből fedezték.

A mizéria-index alakulásában az infláció játszott a döntő szerepet, melynek évi átlagos üteme 1990 és 2001 között 84,8 százalékot tett ki (4. táblázat). Popa [2002, 21–22. o.] hangsúlyozza, hogy a fogyasztói árindex szerinti inflációs rátát Romániában a következő tényezők befolyásolják: (1) a szabályozott árak, (2) a munkanélküliségi ráta, (3) az ipari termelés árindexe, (4–5) a szűkebb és tágabb értelemben vett pénzmennyiség (az M1 és az M2 aggregátum), (6) a bankrendszerben lévő nettó hazai eszközök, (7) a lej nominális dollárárfolyama és (8) az államháztartás egyenlege.

Gligorov [2002] rámutat arra, hogy a román gazdaságban az amerikai dollár a rendszerváltás utáni első években a német márkánál sokkal erősebb pozíciókkal rendelkezett. Az EU-hoz való közeledés során azonban a lej lebegő árfolyamának fenntartása mellett a márka, később pedig az euró szerepe jelentősen megnövekedett.

Annak ellenére, hogy Románia a kilencvenes években liberalizálta gazdaságát, a pénzügyi fegyelem biztosítása a kemény költségvetési korlátok segítségével hosszú időn keresztül komoly problémát jelentett. A külső részvénytulajdonosok kezében lévő eszközök bennfentesek által történő felvásárlásának, valamint a vállalati tőke törvénytelen kisajátításának sokáig nem sikerült sem adminisztratív ellenőrzéssel, sem hatósági intézkedésekkel gátat szabni. A helyzet e tekintetben csak az utóbbi néhány esztendőben kezdett javulni (lásd pl. The World Bank, 2002, 34. o.).

5. táblázat

A képzettség alakulása Romániában (a 15 éven felüli népesség adatai alapján)

Év	Év/fő	Átalakuló országok	Németország	Egyesült Államok
		százalékában		
1990	9,44	94,7	95,6	80,4
1995	9,42	99,7	93,9	79,2
2000	9,51	98,2	93,2	78,9

Forrás: Barro – Lee [2000].

Az 5. táblázat adatai azt mutatják, hogy az átalakulási folyamat nehézségei ellenére 1990 és 2000 között Romániában némileg nőtt az egy főre jutó képzési évek száma. A képzettségi szint közelebb került az átalakuló országok átlagához. Ugyanakkor a képzettség szempontjából Románia távolabb került Németország és az Egyesült Államok színvonalától.

A 6. táblázat adataiból kiszámítható, hogy 1990–2000-ben a kutató-fejlesztő munkát végző tudósok és mérnökök részaránya a teljes foglalkoztatottságban Romániában évente átlagosan 7,3 százalékkal csökkent. A csökkenést az átalakulással kapcsolatos folyamatok idézték elő, beleértve az „agyelszívás” (brain drain) fokozódását is. A rendszerváltás előtt a kutatás-fejlesztés Romániában más volt szocialista országokhoz hasonlóan nagymértékben a katonai-ipari komplexum igényeihez igazodott. Ezen kívül a kutató-fejlesztő tevékenység visszaszorulása a rendszerváltás utáni években az egykori KGST-n belül kialakult nemzetközi munkamegosztás, gazdasági és tudományos-

technikai együttműködés megszűnésével hozható összefüggésbe. Mindez azt eredményezte, hogy a kutató-fejlesztő szakemberek összes foglalkoztatotthoz viszonyított aránya Romániában mind Németország, mind pedig az Egyesült Államok analóg mutatóihoz képest jelentősen visszaesett.

6. táblázat

A kutató-fejlesztő munkát végző tudósok és mérnökök aránya Romániában az összes foglalkoztatotthoz viszonyítva

Év	Ezrelék	Index: 1989 = 100	A kutató-fejlesztő munkát végzők aránya	
			Németország	Egyesült Államok százalékában
1989	5,45	100,0	n. a.	67,7
1990	3,91	71,7	n. a.	49,4
1991	2,80	51,4	43,3	35,3
1992	3,26	59,8	51,1	41,7
1993	3,84	70,5	60,8	47,9
1994	3,37	61,8	52,7	42,1
1995	3,45	63,3	53,8	43,7
1996	3,23	59,3	49,8	41,5
1997	3,15	57,8	47,8	40,6
1998	3,12	57,2	47,1	37,7
1999	2,79	51,2	39,8	37,1
2000	2,37	43,5	33,5	31,6

Forrás: UNESCO [1999] III-26. o.; New Cronos Eurostat-adatbázis; Statistical Abstract of the United States különböző kötetei.

Szerkezeti változások és ágazati dinamika

A hatvanas évek eleje óta a román vezetés gyakorlatilag kivonta országát Moszkva gazdasági ellenőrzése alól azzal a szándékkal, hogy önálló ipari hatalommá és jelentős világpiaci exportórrá fejlessze. Ezt a stratégiai célt szolgálta többek között a hetvenes évek közepétől a nyolcvanas évek végéig az Európai Közösséggel folytatott együttműködés, melynek keretében az EK Általános Preferencia Rendszerét Romániára is kiterjesztették. A nyugati világgal és az EK mellett más nemzetközi szervezetekkel (GATT, IMF, Világbank) való kapcsolatok aktivizálását azonban ekkor még nem követték piacorientált gazdasági reformok, sőt az ország politikai fejlődése a korlátlan diktatúra irányába tolódott el. Emellett a megváltozott nemzetközi környezet a kilencvenes évek elején az új kihívásokra való rugalmas reagálást tette szükségessé (*Nastase*, 2001).

A román gazdaság szerkezeti sajátosságait a bruttó hazai termék felhasználási oldalnak tekintetében a 7. táblázat adatai alapján vizsgálhatjuk. Az elmúlt évtizedben a felhasználás Romániában mindvégig meghaladta a termelést, ami a külső forrásokra való jelentős ráutaltságról tanúskodik. Ugyanakkor 1990 és 2000 között a nettó import GDP-beli részaránya háromötödére csökkent. Ebben az időszakban a felhalmozási ráta a GDP közel egyharmadáról egyötödére esett vissza, s csökkent az állóeszköz-beruházások részesedése is. A háztartások fogyasztásának részaránya 1,2-szeresére nőtt, míg az államháztartási kiadásoké némileg csökkent.

A GDP felhasználásának szerkezete Romániában
(folyó áron, százalék)

Év	GDP	Ebből:					Áru- és szolgáltatás-export és -import egyenlege
		Belföldi felhasználás	A háztartások	Az államháztartás	Bruttó felhalmozás	ebből:	
						fogyasztási kiadásai	
1990	100,0	109,5	56,5	13,3	30,2	19,8	-9,5
1991	100,0	103,9	56,8	15,2	28,0	14,4	-3,9
1992	100,0	108,4	54,3	14,3	31,4	19,2	-8,4
1993	100,0	105,0	58,8	12,3	28,9	17,9	-5,0
1994	100,0	102,1	61,4	13,8	24,8	20,3	-2,1
1995	100,0	105,6	62,0	13,7	24,3	21,4	-5,6
1996	100,0	108,4	61,0	13,1	25,9	23,0	-8,4
1997	100,0	107,1	67,1	12,3	20,6	21,2	-7,1
1998	100,0	108,0	67,8	14,5	17,7	18,2	-8,0
1999	100,0	104,8	71,3	12,6	16,1	17,7	-4,8
2000	100,0	105,7	67,9	12,4	19,7	18,9	-5,7

Megjegyzés: A háztartások adatai a háztartásokat segítő nonprofit intézményeket is tartalmazzák.

Forrás: New Cronos Eurostat-adatbázis.

A második világháború után Romániában Délkelet-Európa más volt szocialista országaihoz hasonlóan gyors ütemű iparosítás ment végbe, amely az állami szektor növekedésével, az állam tulajdonosi és gazdaságirányító funkcióinak kiszélesedésével, a gazdasági önellátásra való törekvések erősödésével járt együtt és a nem mezőgazdasági jellegű tevékenységek térnyerését eredményezte (lásd például *Réti*, 1998). Ennek ellenére a mezőgazdaság szerepe fontos maradt.

Folyó áron számítva 1990 és 2000 között a hozzáadott érték előállításában a mezőgazdaság, az ipar és az építőipar együttes részaránya 71,9 százalékról 46,7 százalékra csökkent. Ezzel szemben a szolgáltatásoké 28,1 százalékról 53,3 százalékra nőtt. A mezőgazdaság részesedése a hozzáadott érték előállításából a felére, az iparé kétharmadára csökkent. Az iparon belül a bányászat relatív súlya a felére, a feldolgozóiparé háromötödére esett vissza, míg a villamosenergia-, gáz- és vízellátásé 8,7-szeresére emelkedett. Utóbbiban feltehetőleg nagy szerepe volt az energiaárak emelésének. Ugyanakkor az építőipar részaránya alig változott.

A piaci szolgáltatások közül a kereskedelem és vendéglátás súlya 2,5-szeresére, a szállításé és távközlésé 1,9-szeresére, a pénzügyi tevékenységé 2,3-szeresére növekedett. A nem piaci szolgáltatásokon belül a közigazgatás és védelem részesedése másfél-szeresére, az oktatásé 1,1-szeresére nőtt, az egészségügyi és szociális ellátásé viszont kilenctizedére csökkent. Az egyéb közösségi és személyi szolgáltatások részaránya, beleértve az alkalmazottat foglalkoztató magánháztartásokat, másfélszeresére emelkedett (lásd a 8. táblázatot).

A hozzáadott érték ágazati szerkezete Romániában
(folyó áron; százalék, ágazatok összesen = 100)

Év	Mezőgazdaság A-B	Bányászat C	Feldolgozóipar D	Villamosenergia-, gáz- és vízellátás E	Építőipar F	Kereskedelem és vendéglátás G-H	Szállítás és távközlés I	Pénzügyi tevékenység J-K	Közigazgatás és védelem L	Oktatás M	Egészségügyi és szociális ellátás N	Egyéb szolgáltatások O-P
1990	23,2	3,4	39,0	0,6	5,7	6,6	6,1	6,1	3,0	2,8	2,2	1,3
1991	19,7	3,2	33,1	3,2	4,5	14,0	7,0	5,3	3,2	2,9	2,4	1,5
1992	18,5	3,2	29,2	4,9	4,7	13,9	8,3	8,4	3,3	2,6	2,1	0,9
1993	21,6	3,4	27,5	4,0	5,4	10,6	10,4	8,6	3,2	2,5	1,9	0,9
1994	20,6	3,4	29,8	4,4	6,8	8,5	9,1	8,2	3,4	2,6	2,0	1,2
1995	20,7	2,8	28,7	3,0	6,9	11,4	8,4	9,1	4,0	2,8	2,0	0,2
1996	20,1	2,1	30,8	1,9	6,8	12,5	9,6	7,1	3,3	2,7	2,1	1,0
1997	19,6	2,7	28,0	2,8	5,7	12,4	9,7	11,1	2,9	2,2	1,6	1,3
1998	15,8	2,9	23,5	2,8	5,5	15,0	10,5	12,4	3,8	3,0	2,4	2,4
1999	14,7	2,4	21,2	4,1	5,6	15,3	11,1	13,2	3,7	3,3	2,2	3,2
2000	12,5	1,7	21,7	5,2	5,6	16,2	11,8	14,0	4,4	3,0	2,0	1,9

Megjegyzés: A hozzáadott érték tartalmazza az amortizációt és a pénzközvetítői szolgáltatás fel nem osztott díját (FISIM).

Forrás: Lásd a 7. táblázatnál, továbbá KSH [2002] 35. o.; United Nations [2002] 744. o.

A foglalkoztatottság ágazati szerkezete Romániában
(százalékban, nemzetgazdaság = 100)

Év	Mezőgazdaság A-B	Bányászat C	Feldolgozóipar D	Villamosenergia-, gáz- és vízellátás E	Építőipar F	Kereskedelem és vendéglátás G-H	Szállítás és távközlés I	Pénzügyi tevékenység J-K	Közigazgatás és védelem L	Oktatás M	Egészségügyi és szociális ellátás N	Egyéb szolgáltatások O-P
1990	28,9	2,4	33,3	1,2	6,5	6,7	7,1	3,9	0,8	3,8	3,0	2,4
1991	29,8	2,6	31,3	1,4	4,6	8,5	6,4	4,3	0,9	4,0	2,9	3,3
1992	33,0	2,6	27,4	1,6	5,5	8,9	6,2	4,8	1,1	4,1	2,9	1,9
1993	36,0	2,6	25,9	1,6	5,7	7,1	5,9	4,8	1,2	4,3	3,1	1,8
1994	39,0	2,4	24,6	1,7	4,1	7,4	5,1	2,4	4,1	4,2	3,2	1,8
1995	40,3	2,5	22,4	1,9	4,2	7,7	5,0	2,2	5,0	3,9	3,1	1,8
1996	38,0	2,2	23,0	2,0	4,3	9,0	5,3	2,4	4,7	3,9	3,3	1,9
1997	39,0	2,0	22,1	2,2	4,2	9,5	5,1	2,3	4,5	3,9	3,2	2,0
1998	40,0	1,9	21,3	2,2	4,0	9,8	4,9	2,2	4,7	4,0	3,1	1,9
1999	41,8	1,7	20,1	2,1	3,7	9,7	4,6	2,1	4,9	3,9	3,2	2,2
2000	42,8	1,5	19,1	1,8	3,7	9,8	4,8	2,1	5,2	3,9	3,2	2,1

Forrás: Yearbook of Labour Statistics különböző kötetei; LABORSTA adatbázis.

Az 1990-től 2000-ig tartó időszakban a foglalkoztatási struktúrában is komoly változások történtek. A mezőgazdaság, ipar és építőipar részaránya a foglalkoztatottak számában 72,3 százalékról 68,9 százalékra csökkent, míg a szolgáltatásoké 27,7-ről 31,1 százalékra növekedett. A változás sokkal kisebb mérvű, mint a hozzáadott érték alapján számított. Ez feltehetőleg főként azzal függ össze, hogy az árviszonyok a szolgáltatások javára tolódtak el. Az említett periódusban az ipar és az építőipar részaránya háromötödére esett vissza. Az iparon belül a bányászat és feldolgozóipar relatív súlya is hasonló mértékben csökkent, a villamosenergia-, gáz- és vízellátásé viszont másfélszeresére nőtt. Ugyanakkor a mezőgazdaság részesedése is másfélszeresére emelkedett. Az agrárszektor jelentős mértékben hozzájárult a munkanélküliség problémájának enyhítéséhez, megélhetést biztosítva a más ágazatokból, különösen a feldolgozóiparból elbocsátottak számára. Ami a szolgáltatási szférát illeti, a szóban forgó időszakban a kereskedelem és vendéglátás részesedése másfélszeresére, a közigazgatásé és védelemé 6,5-szeresére (ebben valószínűleg statisztikai, mérési eltérések is nagymértékben közrejátszottak), az egészségügyi és szociális ellátásé 1,1-szeresére növekedett, míg az oktatásé gyakorlatilag változatlan maradt. Ezzel szemben a szállítás és távközlés súlya kétharmadára, a pénzügyi tevékenységé a felére, az egyéb szolgáltatásoké pedig nyolckilencedére csökkent (lásd a 9. táblázatot).

Romániában az állam által pénzügyileg támogatott alacsony hatékonyságú ipari nagyüzemek, amelyek többnyire elavult és környezetszennyező technológiával működtek, a rendszerváltást követően válságba kerültek. A keleti piacon korábban „puha” valutáért eladott termékeik alacsony minőségük és magas árak miatt nem tudták megállni helyüket a szabadpiaci verseny viszonyai között. Hasonló volt a helyzet a magyar iparban is.

A rendszerváltás után a román gazdaságban jelentősen megnőtt a kis- és közepes méretű vállalatok szerepe. A Világbank adatai szerint az ilyen vállalatok aránya az összes vállalat számában 1999-ben Romániában 93,4 százalékot tett ki. Ugyanakkor ez az arány Bulgáriában 94,9, Csehországban 78,2, Horvátországban 89,9, Észtországban 97,8, Lengyelországban 71,1, Lettorszában 87,7, Litvániában 82,4, Magyarországon 84,8, Oroszországban 49,0, Szerbia-Montenegróban 71,6, Szlovákiában 68,1, Szlovéniában 68,0, Ukrajnában 54,3 százalék volt (*Klapper – Sarria-Allende – Sullá, 2002, 31. o.*).

Mekkora súlyt képvisel a magánszektor a román gazdaságban?

A privatizáció eredményeként a magánszektor részaránya Romániában a bruttó hazai termékben 1993–2000 között 1,7-szeresére, a foglalkoztatottságban pedig 1993–1998 között 1,4-szeresére nőtt. Az 1993-tól 2000-ig terjedő időszakban a magánszektor részesedése a GDP előállításából a magyarországi szint héttizedéről háromnegyedére növekedett. Ez a részesedés 1993 és 1997 között folyamatosan emelkedett, majd 1997-től kezdve 60 százalékos szinten stabilizálódott. A rendelkezésre álló adatokból az is megállapítható, hogy a foglalkoztatottság tekintetében 1995–1998-ban a magánszektor súlya Romániában a magyar színvonal öthetederől több mint háromnegyedére nőtt (*10. táblázat*).

A magánszektor valódi mérete Romániában azonban lényegesen nagyobb lehet, mivel egyes becslések szerint 2000-ben az informális vagy feketegazdaság, amely az utóbbi évtizedben a mezőgazdaságban, a vendéglátásban, a kereskedelemben és szállításban, továbbá bizonyos feldolgozóipari ágazatokban nyert teret, a munkaerő kb. 15 százalékát foglalkoztatta, gyakran részmunkaidőben vagy szezonális alapon (IMF, 2003, 24. o.).

**A magánszektor súlyának alakulása
a román és a magyar gazdaságban 1993 és 2000 között**

Év	A magánszektor százalékos részaránya			
	a bruttó hazai termékben		a foglalkoztatottságban	
	Románia	Magyarország	Románia	Magyarország
1993	35,0	50,0	44,0	n.a.
1994	40,0	55,0	49,0	n.a.
1995	45,0	60,0	51,0	71,0
1996	55,0	70,0	52,0	76,8
1997	60,0	75,0	58,0	83,3
1998	60,0	80,0	62,0	81,4
1999	60,0	80,0	n. a.	n.a.
2000	60,0	80,0	n. a.	n.a.

Forrás: EBRD [2001] 156, 184. o.

**A hozzáadott érték, a foglalkoztatottság
és a munkatermelékenység változási üteme Romániában
(évi átlag, százalék)***

Kód	Ágazat	Hozzáadott érték			Foglalkoztatottak száma			Munkatermelékenység		
		1991– 1995	1996 – 2000	1991– 2000	1991– 1995	1996 – 2000	1991– 2000	1991– 1995	1996 – 2000	1991– 2000
A–B	Mezőgazdaság	-1,4	-6,5	-3,9	3,9	-0,7	1,6	-5,1	-5,8	-5,5
C–E	Ipar	-4,3	-0,5	-2,4	-8,7	-5,3	-7,0	4,8	5,0	4,9
C	Bányászat	-5,1	-2,6	-3,8	-1,5	-11,4	-6,6	-3,6	10,0	2,9
D	Feldolgozóipar	-6,0	0,9	-2,6	-10,1	-5,0	-7,6	4,5	6,2	5,4
E	Villamosenergia-, gáz- és vízellátás	35,5	-16,0	6,7	5,4	-1,9	1,7	28,5	-14,3	4,9
F	Építőipar	5,2	-4,2	0,4	-10,8	-4,1	-7,5	18,0	-0,1	8,6
A–F	Mezőgazdaság, ipar és építőipar összesen	-2,5	-2,8	-2,6	-3,0	-2,5	-2,7	0,5	-0,3	0,1
G–H	Kereskedelem és vendéglátás	-6,1	2,3	-2,0	0,1	3,0	1,5	-6,2	-0,6	-3,4
I	Szállítás és távközlés	-1,6	-3,0	-2,3	-9,1	-2,9	-6,0	8,3	-0,1	4,0
J–K	Pénzügyi tevékenység	9,0	1,5	5,2	-13,6	-2,6	-8,3	26,3	4,2	14,7
G–K	Piaci szolgáltatások összesen	-3,3	2,2	-0,5	-6,0	0,4	-2,9	2,9	1,8	2,4
L	Közigazgatás és védelem	3,5	-2,3	0,6	12,1	0,1	6,0	-7,7	-2,4	-5,1
M	Oktatás	4,4	-0,6	1,9	-2,0	-2,1	-2,1	6,6	1,6	4,1
N	Egészségügyi és szociális ellátás	1,8	-2,7	-0,5	-1,7	-1,2	-1,4	3,5	-1,5	0,9
O–P	Egyéb szolgáltatások	-3,9	12,0	3,7	15,8	-0,9	7,1	-17,1	13,0	-3,2
L–P	Nem piaci szolgálta- tások összesen	2,0	0,8	1,4	4,5	-1,2	1,6	-2,4	2,0	-0,2
G–P	Szolgáltatások összesen	-2,0	1,9	-0,1	-1,7	-0,4	-1,0	-0,3	2,0	1,0
A–P	Ágazatok összesen	-2,3	-1,0	-1,7	-2,6	-1,9	-2,3	0,3	0,9	0,6

* 1996. évi változatlan árakon számítva.

Megjegyzés: Lásd a 8. táblázatnál.

Forrás: United Nations [2002] 744–745. o.; Yearbook of Labour Statistics különböző kötetei; LABORSTA adatbázis; New Cronos Eurostat-adatbázis.

Mi jellemezte a hozzáadott érték ágazati dinamikáját a rendszerváltás utáni időszakban? Erre a kérdésre kaphatunk választ a *11. táblázat* adatai alapján. Mint látható, a kilencvenes években Romániában nemzetgazdasági szinten csökkent a hozzáadott érték volumene és még inkább a foglalkoztatottak száma, a munka termelékenysége viszont emelkedett. Évi átlagban számítva 1991–2000-ben a kibocsátás csupán néhány ágazatban növekedett, nevezetesen a villamosenergia-, gáz- és vízellátásban (6,7%), a pénzügyi tevékenységben (5,2%), az oktatásban (1,9%), a közigazgatásban és védelemben (0,6%) és az építőiparban (0,4%). Ezen kívül az egyéb szolgáltatások területén 3,7 százalékos növekedést sikerült elérni. Megjegyzendő, hogy a legkimagaslóbb eredményt elért energiaszektor jelentős állami támogatásban részesült. Ugyanebben az időszakban a termelékenység évi átlagos emelkedése a pénzügyi tevékenységben 14,7 százalék, az építőiparban 8,6, a feldolgozóiparban 5,4, a villamosenergia-, gáz- és vízellátásban 4,9, az oktatásban 4,1, a szállításban és távközlésben 4,0, a bányászatban 2,9, az egészségügyi és szociális ellátásban 0,9 százalék volt. Ugyanakkor jelentősen csökkent a termelékenység többek között a mezőgazdaságban (–5,5% évente), továbbá a kereskedelemben és vendéglátásban (–3,4%).

Hogyan alakultak a bérek és keresetek a román gazdaságban az elmúlt évtized folyamán? Ezt a kérdést a feldolgozóipar példáján vizsgáljuk, a fogyasztói árindexszel korrigált havi bérek alapján.

12. táblázat

Reálbérek a román feldolgozóiparban (1996. évi dollárban, vásárlóerő-paritáson)

Év	Dollár/hó	Index: 1992=100	Évi változás (százalék)	Relatív bérszínvonal		
				Magyarország	Németország	Egyesült Államok
				százalékában		
1992	461,44	100,0	–	69,5	28,4	20,2
1993	396,93	86,0	–14,0	58,7	23,6	17,3
1994	395,41	85,7	–0,3	56,3	22,8	17,0
1995	474,19	102,8	20,0	71,0	26,1	20,6
1996	540,02	117,0	13,8	82,1	25,8	23,4
1997	447,88	97,1	–17,0	65,9	21,5	19,1
1998	376,12	81,5	–16,1	54,1	17,7	16,0
1999	368,66	79,9	–2,0	52,8	17,1	15,6
2000	374,64	81,2	1,6	50,6	17,3	16,7

Megjegyzés: Romániában 1 dollár = 786,24 lej, Magyarországon 1 dollár = 73,3 forint, Németországban 1 dollár = 2,01 márka.

Forrás: Yearbook of Labour Statistics különböző kötetei; LABORSTA adatbázis; KSH [1999] 14–15., 20–21. o.

A *12. táblázat* adataiból kiszámítható, hogy 1993–2000-ben a reálbérek a román feldolgozóiparban évente átlagosan 2,6 százalékkal csökkentek. Ugyanebben a periódusban a nemzetgazdasági és a feldolgozóipari termelékenység 2,9, illetve 8,0 százalékkal emelkedett (lásd a *11. táblázat* adatforrásait). 1992 és 2000 között Romániában a feldolgozóipari bérek relatív színvonala Magyarországgal, Németországgal és az Egyesült Államokkal összehasonlítva öthetedére, háromötödére, illetve négyötödére esett vissza (*12. táblázat*).

Romániában a rendszerváltás utáni gyakorlatnak megfelelően országos, ágazati és vállalati szinten éves kollektív bértárgyalásokat folytatnak, melyek keretében minden magasabb szinten elért megállapodás kötelező érvényű az alacsonyabb szintekre nézve.

Az országos bérmegállapodások azonban általában nem korlátozó jellegűek. Ezek a megállapodások főleg a béralku egységes kereteinek meghatározását szolgálják, tág teret engedve a bérek differenciálásának a magánszektorban. Ugyanakkor az állami vállalatoknál a puha költségvetési korlátok fenntartása gyengíti a kapcsolatot a bérszínvonal és a teljesítmény között (IMF, 2003, 25. o.).

Külgazdasági kapcsolatok

A román gazdaságot az elmúlt évtizedben viszonylag magas fokú kereskedelmi nyitottság jellemezte, mind az Európai Unió tizenöt tagországával, mind pedig az Egyesült Államokkal összehasonlítva. 1990 és 2001 között a külkereskedelmi áruforgalom teljes volumenének és az exportnak a GDP-hez viszonyított aránya Romániában háromszorosára, illetve 3,3-szeresére nőtt (lásd a 13. táblázatot).

13. táblázat

A külkereskedelem GDP-hez viszonyított aránya (folyó áron, százalék)

Év	Románia		EU15		Egyesült Államok	
	teljes volumen	ebből: export	teljes volumen	ebből: export	teljes volumen	ebből: export
1990	22,1	8,8	45,0*	22,5*	15,3	6,8
1991	29,0	12,2	42,4	20,9	15,2	7,0
1992	51,8	22,3	41,1	20,4	15,5	7,1
1993	41,4	18,6	40,5	20,7	15,7	7,0
1994	42,3	20,5	43,1	22,1	16,7	7,3
1995	49,0	26,7	46,0	23,7	17,9	7,9
1996	52,7	22,8	46,2	23,9	18,2	8,0
1997	53,4	23,9	48,8	25,3	18,7	8,3
1998	46,0	19,8	49,3	25,3	18,2	7,8
1999	51,4	24,2	49,5	25,2	18,6	7,6
2000	61,0	28,2	55,7	28,0	20,2	7,9
2001	66,3	29,3	55,0	27,9	18,3	7,2

* A korábbi NDK nélkül.

Megjegyzés: A teljes volumen az export és az import összege.

Forrás: Transition report különböző kötetei; IMF [2001] 1031., 1033. o. és [2002] 908., 912. o.; New Cronos Eurostat-adatbázis; WIIW adatbázis.

A mindvégig negatív szaldóval záruló román külkereskedelem teljes volumene 1991–2001-ben évente átlagosan 10,6 százalékkal növekedett, az export évi 11,7 százalékkal, míg az import ennél lassabban, 9,9 százalékkal. Az import exportfedezettsége 2001-ben 1,2-szer haladta meg az 1990-es szintet, de továbbra sem fedezte a behozatal több mint egyötödét (14. táblázat).

Hogyan alakult a román külkereskedelem termékszerkezete?

1993 és 2000 között az ipari késztermékek részaránya Románia exportjában 79,6-ről 81,0 százalékra, az importban pedig 54,0-ről 76,7 százalékra nőtt. Ugyanebben az időszakban a mezőgazdasági termékek, nyersanyagok és ásványi fűtőanyagok együttes súlya a román kivitelben 20,4-ről 19,0 százalékra csökkent. Részesedésük a behozatalból 46,0-ről 23,3 százalékra esett vissza (15. táblázat).

Románia külkereskedelmi áruforgalma

Év	Millió USD				Az import exportfedezettsége százalékban (1:2)
	Az áruforgalom teljes értéke	<i>Ebből:</i>		Kereskedelmi egyenleg (1-2)	
		Export (1)	Import (2)		
1990	8 471	3 364	5 107	-1 743	65,9
1991	8 421	3 538	4 883	-1 345	72,5
1992	10 148	4 364	5 784	-1 420	75,4
1993	10 912	4 892	6 020	-1 128	81,3
1994	12 713	6 151	6 562	-411	93,7
1995	17 397	7 910	9 487	-1 577	83,4
1996	18 616	8 061	10 555	-2 494	76,4
1997	18 842	8 431	10 411	-1 980	81,0
1998	19 229	8 302	10 927	-2 625	76,0
1999	18098	8 503	9 595	-1 092	88,6
2000	22 416	10 366	12 050	-1 684	86,0
2001	25 739	11 385	14 354	-2 969	79,3

Forrás: Transition report különböző kötetei.

A román külkereskedelem szerkezete termékcsoportonként

SITC árucsoportok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	
<i>az export százalékában</i>									
Élelmiszer, élőállat, ital és dohány	5,1	5,4	5,5	7,6	5,2	3,7	3,7	2,6	
Nyersanyagok	4,0	4,5	3,7	3,8	4,7	6,0	8,5	9,0	
Ásványi fűtőanyagok	10,0	10,0	7,9	7,4	6,1	4,7	4,9	7,2	
Zsiradékok	1,3	0,8	1,0	0,9	1,5	0,9	0,6	0,2	
Vegyí áruk	8,0	9,6	10,8	9,8	7,8	5,3	4,9	5,8	
Gépek és szállítóeszközök	17,1	14,3	13,1	13,6	14,0	14,6	16,8	18,8	
Nem gépipari feldolgozott termékek	27,4	24,3	25,9	22,7	25,6	25,3	20,4	19,3	
Egyéb termékek	27,1	31,1	32,1	34,2	35,1	39,5	40,2	37,1	
<i>az import százalékában</i>									
Élelmiszer, élőállat, ital és dohány	13,8	8,5	8,2	6,8	5,6	7,7	7,1	6,6	
Nyersanyagok	6,2	5,8	5,3	5,3	4,7	4,2	3,7	4,3	
Ásványi fűtőanyagok	25,8	23,6	21,4	20,9	18,9	12,1	10,1	12,1	
Zsiradékok	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3	0,4	0,2	0,3	
Vegyí áruk	9,1	9,1	10,6	10,0	9,7	10,2	11,1	10,0	
Gépek és szállítóeszközök	22,3	25,3	24,8	25,6	26,5	27,3	26,4	29,2	
Nem gépipari feldolgozott termékek	15,7	18,5	19,8	21,3	23,1	26,0	29,0	26,7	
Egyéb termékek	6,9	8,9	9,7	9,9	11,2	12,1	12,4	10,8	

Forrás: Statistical yearbook on candidate and south-east European countries. Luxembourg: European Commission, Eurostat, Office for Official Publications of the European Communities különböző kötetei.

Mi jellemezte a román külkereskedelem földrajzi megoszlását a fontosabb országcsoportok szerint?

A 16. táblázatból látható, hogy 1990–2001 között a román exportban a fejlett ipari országok részaránya 1,7-szeresére növekedett. Ezzel szemben a kelet-európai országoké egynegyedére, a fejlődőké pedig kilenctizedére esett vissza. Ugyanebben a periódusban az importban a fejlett ipari országok relatív súlya 2,1-szeresére nőtt, a kelet-európai és a fejlődő országoké viszont a felére csökkent.

A KGST 1991-es felbomlása Romániát kevésbé súlyosan érintette, mint például Bulgáriát, mivel a bukaresti vezetés keleti blokkon belüli, fentebb már említett önálló-sodási törekvései a hatvanas évek elejétől a fejlett ipari országokkal való külgazdasági kapcsolatok jelentős kiszélesedéséhez vezettek. Ez többek között az Európai Unióval a kilencvenes években még inkább aktivizálódó gazdasági együttműködésre is bizonyos pozitív hatással volt (Unguru, 1999; Voinea, 2002).

16. táblázat

A román külkereskedelem földrajzi megoszlása

Év	Az export százalékában				Az import százalékában			
	Fejlett ipari országok	<i>Ebből:</i>	Kelet-európai országok	Fejlődő országok	Fejlett ipari országok	<i>Ebből:</i>	Kelet-európai országok	Fejlődő országok
		Európai Unió				Európai Unió		
1990	43,1	33,4	39,9	17,0	30,5	21,5	39,1	30,4
1991	44,4	36,9	38,0	17,6	38,4	31,4	28,9	32,7
1992	41,5	35,2	31,8	26,7	50,2	41,8	27,5	22,3
1993	47,2	40,9	21,9	30,9	55,8	44,6	23,6	20,6
1994	53,9	48,2	19,1	27,0	59,3	45,7	25,6	15,1
1995	58,8	54,1	16,5	24,7	59,1	50,5	24,3	16,6
1996	59,9	56,5	17,8	22,3	60,1	52,3	24,2	15,7
1997	62,6	56,6	18,5	18,9	60,9	52,5	24,0	15,1
1998	70,7	64,5	16,3	13,0	65,4	57,7	23,9	10,7
1999	71,2	65,5	17,6	11,2	67,7	60,7	21,4	10,9
2000	70,3	63,8	12,2	17,5	64,2	56,6	19,4	16,4
2001	74,4	67,8	10,2	15,4	65,1	57,3	19,6	15,3

Forrás: Lásd a 15. táblázatnál, továbbá Direction of Trade Statistics Yearbook. Washington, D.C.: IMF különböző kötetei; European Commission [2002a] 149. o.; IMF [2003] 59. o.

Az Európai Unió részaránya a román exportban és importban 1990 és 2001 között kétszeresére, illetve 2,7-szeresére emelkedett (16. táblázat). Az EU felé való orientáció az elmúlt évtizedben Románia számára nem kis nehézségeket okozott. Az ország kivitelében ugyanis hagyományosan jelentős súlyt képviselnek az élelmiszerek és egyéb mezőgazdasági termékek, továbbá a nyersanyagok és a félkész áruk, ahogy azt a fentebb közölt adatok is bizonyítják. Ezek azonban olyan termékek, amelyek behozatala ellen az Unió a legmagasabb tarifákat alkalmazza (lásd pl. *Grabbe – Hughes*, 1998).

Románia legjelentősebb kereskedelmi partnerei 2001-ben az export és az import teljes volumenéhez viszonyítva a következő országok voltak: Olaszország (24,9 és 19,9%), Németország (15,6 és 15,2%), Franciaország (8,1 és 6,3%), Egyesült Királyság (5,2 és 3,5%), Magyarország (3,3 és 3,9%), Egyesült Államok (3,1 és 3,2%), Ausztria (3,0 és 2,8%), Bulgária (1,8 és 1,0%), Szerbia (1,4 és 0,2%), Moldova (1,0 és 0,3%), Lengyelország (0,9 és 1,8%), Kína (0,8 és 1,6%), Oroszország (0,7 és 7,6%), Svájc (0,5 és 1,1%) és Ukrajna (0,4 és 2,1 %) (IMF, 2003, 59. o.).

Románia külföldi adósságai

Év	Teljes adósságállomány	Hosszú lejáratú hitelek	Ebből:			IMF-hitelek	Rövid lejáratú hitelek	Teljes adósságszolgálat	Teljes adósságállomány a GNP	Teljes adósságszolgálat az áru- és szolgáltatásexport	Devizartalékok a teljes adósságállomány
			Állami és az állam által garantált hitelek	ebből:							
				IBRD	Nem garantált magánhitelek						
millió USD								százalékában			
1990	1 140	230	223	0	7	0	910	18	3,0	0,3	120,5
1991	2 131	334	218	3	116	809	988	120	7,4	2,4	69,9
1992	3 240	1 446	1 286	210	160	1 033	761	462	13,0	9,1	49,2
1993	4 239	2 316	2 070	403	246	1 031	892	353	15,6	6,1	45,3
1994	5 533	3 244	2 926	695	318	1 323	966	619	19,7	8,5	55,9
1995	6 666	4 325	3 909	844	416	1 038	1 303	967	21,0	10,2	39,4
1996	8 519	7 053	6 684	1 009	369	651	815	1 228	26,0	12,6	36,9
1997	9 477	7 887	7 157	1 305	730	641	949	1 540	29,8	15,2	49,4
1998	10 014	8 326	6 962	1 443	1 364	539	1 149	2 303	24,4	23,4	37,9
1999	9 367	7 969	5 985	1 662	1 984	458	940	3 138	27,8	31,3	28,7
2000	10 740	9 206	3 764	1 898	5 442	453	1 081	2 344	28,6	18,8	31,6
2001*	11 124	10 215	4 193	1 876	6 022	387	522	2 607	28,8	18,8	43,9

* Előzetes adatok.

Forrás: Global Development Finance. Country Tables. Washington, D.C.: The World Bank és Trends in developing economies. Washington, D.C.: The World Bank különböző kötetei.

Külföldi működőtőke-befektetések Romániában

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
<i>Külföldi működő tőke:</i>									
beáramlás (millió USD)	211	341	419	263	1215	2031	1041	1040	1 137
állomány (millió USD)	211	552	971	1234	2449	4480	5521	6561	7 698
<i>Külföldi működőtőke-beáramlás:</i>									
egy lakosra számítva (USD)	9	15	19	12	54	90	46	46	51
a bruttó állóeszköz-felhalmozás százalékában	7,5	6,0	7,0	4,2	18,2	32,7	19,7	17,8	16,4
<i>Külföldi működőtőke-állomány:</i>									
egy lakosra számítva (USD)	9	24	43	55	109	199	246	293	343
a GDP százalékában	0,8	1,8	2,7	3,5	6,9	10,7	15,5	17,8	19,4

* Előzetes adatok.

Forrás: WIW adatbázis.

A 17. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy Románia külföldi adósságai 1990 és 2001 között csaknem megtízszereződtek. A szóban forgó időszakban a hosszú lejáratú hitelek részaránya a teljes külső adósságállományban 20,2 százalékról 91,8 százalékra növekedett. Ezzel szemben a rövid lejáratú hiteleké 79,8-ról 4,7 százalékra esett vissza, ami kedvező fejlemény. 2001-ben az összes adósságból az IMF 3,5, a Világbank 16,9

százalékkal részesült. A vizsgált időszakban a hosszú lejáratú adósságállományon belül az állami és az állam által garantált hitelek részaránya 97,0 százalékról 41,0 százalékra csökkent, míg a nem garantált magánhiteleké 3,0-ról 59,0 százalékra nőtt. A teljes adósságállomány bruttó nemzeti termékhez (GNP) viszonyított szintje jóval alacsonyabb volt a 40 százalékos kritikus szintnél, a teljes adósságszolgálat exportbeli aránya pedig csupán a koszovói válság évében, 1999-ben haladta meg a 25 százalékos küszöbértéket.

A külföldi működő tőke szerepéről a román gazdaságban a 18. táblázat adatai tájékoztatnak. Ezek azt mutatják, hogy 1993–2001-ben Romániába évente átlagosan közel egy milliárd dollár áramlott be. 2001-ben ez a beáramlás a bruttó állóeszköz-felhalmozás kb. egyhatodát tette ki. A külföldi működőtőke-állomány ekkor 7,7 milliárd dollár volt, ami egy lakosra átszámítva 343 dollárt jelentett.

A bukaresti Kereskedelmi és Iparkamara adatai szerint 2001 végén a jegyzett részvénytőke állományát tekintve a legnagyobb befektetők Romániában Hollandia (16,2%), Németország (11,3%), Olaszország (7,0%), Franciaország (6,9%), az Egyesült Államok (6,4%), Ausztria (5,9%), az Egyesült Királyság (4,4%), Svájc (2,8%) és Japán (0,6%) voltak. Ugyanakkor az EU-tagállamok együttes részaránya 61,1 százalékot ért el (lásd a 18. táblázat forrását).

Mi jellemzi a külföldi beruházások ágazati megoszlását Romániában?

A Román Nemzeti Bank és az APAPS privatizációs ügynökség adatai alapján megállapítható, hogy 2001 végén a befektetett külföldi működő tőke teljes állományából a mezőgazdaságra 3,6, az iparra 44,4, az építőiparra 4,5, a kereskedelemre 20,1, a vendéglátásra 3,1, a szállításra és távközlésre 7,4, az egyéb szolgáltatásra 16,9 százalék jutott (lásd *uo.*).

A külföldi működő tőke a technológia és know-how átadása révén fontos szerepet játszik a román gazdaság szerkezeti átalakításában és modernizálásában. Emellett azonban a feldolgozóiparon belül az alacsony bérek a külföldi befektetéseket túlnyomórészt a munkaintenzív könnyűipari ágazatokba terelik, és az is tény, hogy az ország költségelonyeit részben ellensúlyozza a viszonylag alacsony hatékonysági színvonal. Ráadásul az Európai Unióhoz való közeledés az infrastruktúra erőteljes fejlesztését követeli meg, amire egyebek mellett a fentebb említett PHARE-program támogatásai is irányulnak. A Bécsi Nemzetközi Gazdaságkutató Intézet értékelése szerint (WIIW, 2002) Romániában a privatizáció üteme még mindig meglehetősen lassú, ezért a tőkebeáramlás várhatóan a közeljövőben is az utóbbi évek tendenciáit követi.

Záró megjegyzések

A kilencvenes években Románia a stabilizáció, liberalizáció, intézményi reform és privatizáció sokszor nem eléggé gyors ütemű és ellentmondásos végrehajtása révén nagyjából lerakta a modern piacgazdaság működési alapjait. A rendszerváltás első szakaszán azonban az ország egyelőre még nem jutott túl, mivel a különféle részterületeken még van behoznivalója (*Bara – Szabó, 2000, 338–343. o.*).

Romániában az elmúlt évtized folyamán a hatalmi pozícióit átmenteni igyekvő régi pártállami nomenklátúra a piaci reformok ütemének lassításával, a bennfenteseket preferáló privatizációs politikával, esetenként nacionalista vagy populistá jelszavakat hangoztatva próbálta erősíteni társadalmi bázisát. Az ország átalakulási tapasztalatai azt mutatják, hogy a piacorientált gazdasági reformok nem lehetnek sikeresek a politikai intézményrendszer gyökeres átalakítása nélkül. A politikai rendszer következetes átalakítása ugyanis a demokrácia alapjainak megeremtésével és megszilárdításával nagyban elősegíti a korszerű, hatékonyan működő piacgazdaság kiépítését. A szociálpolitikai kérdések, köztük a nyugdíjreform előtérbe kerülése az utóbbi években arról tanúskodik, hogy

a jövedelembeli egyenlőtlenségek csökkentése, a társadalmi stabilitás és esélyegyenlőség biztosítása érdekében hazánkhoz hasonlóan Romániában is szükség van az ún. jóléti rendszerváltásra.

A román reformpolitikában jelenleg a szerkezeti reformok, köztük az ambiciózus privatizációs stratégia és a kedvezőbb befektetési klíma kialakítására irányuló, a külföldi működő tőke stabil középtávú beáramlását elősegítő intézkedések megvalósítása van napirenden. Az állami vállalatok pénzügyi fegyelmének javítása elengedhetetlen feltétele az infláció visszaszorításának, a gazdasági egyensúly biztosításának. Ezen kívül szükség van arra, hogy a hatóságok a pénzügyi szektor felügyeletét és szabályozását is erősítsék. A bukaresti kormány reformjai a teljes egészében piacorientált és az Európai Unió tagállamaival szemben versenyképes gazdaság megteremtésére irányulnak. E reformok ütemezése és sikeressége nagymértékben meghatározza azt, hogy Romániának az EU-ban a kilencvenes években szerzett tagjelölt státusából mikor lesz teljes jogú tagság.

Irodalomjegyzék

- Bara Zoltán – Szabó Katalin* (szerk.) [2000]: Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Bevezetés az összehasonlító gazdaságtanba. Budapest: AULA.
- Barro, R. J. – Lee, J. W.* [2000]: International data on educational attainment: updates and implications. Center for International Development at Harvard University. Working Paper No. 42 (április). Appendix Data Tables: www.cid.harvard.edu/ciddata/ciddata.html.
- BEA [2002]: National Income and Product Accounts Tables. Bureau of Economic Analysis, United States Department of Commerce, Washington, D.C. Internet: www.bea.doc.gov (október).
- Croitoru, L. – Schaffer, M. E.* [2002]: Measurement and assessment of soft budget constraints in Romania. National Bank of Romania. Occasional papers. No. 2 (december).
- De Mentil, G. – Sheshinski, E.* [2001]: Romania's pension system: from crisis to reform. Bucharest: Pro Democratia Foundation.
- Durandín, C.* [2000]: Roumanie, un piège? Paris: Éditions Hesse, coll. „Ister”.
- EBRD [2001]: Transition report. Energy in transition. London.
- EBRD [2002]: Transition report update. London (május).
- European Commission [2002a]: Regular report on Romania's progress towards accession. Brussels.
- European Commission [2002b]: Accession negotiations: state of play. Enlargement DG, Brussels.
- European Council [2002]: Presidency conclusions. Copenhagen (december).
- Fakó Péter* [1999]: A gazdasági növekedés alakulása Romániában, 1991–1997. Internetes tanulmány: www.hhrf.org/magyarkisebseg/m000425.html
- Gligorov, V.* [1999]: The Kosovo crisis and the Balkans: background, consequences, costs and prospects. Vienna: WIIW. Current analyses and country profiles. No. 13 (június).
- Gligorov, V.* [2002]: The euro in the Balkans. *The Vienna Institute Monthly Report*. No. 1. 19–23. o.
- Grabbe, H. – Hughes, K. S.* [1998]: Enlarging the EU eastwards. London: Pinter.
- Hunya Gábor* [1997]: Romania 1990–2002: stop-go transformation. Economic and political outlook. Vienna: WIIW.
- Hunya Gábor* [1999]: Romania: stop-go transformation 1990–2005. Analytical forecast and country risk assessment. Vienna: WIIW.
- IMF [2001]: International Financial Statistics Yearbook. Washington, D.C.
- IMF [2002]: International Financial Statistics. Washington, D.C. (július).
- IMF [2003]: Romania: selected issues and statistical appendix. Country report. No. 03/12 (január).
- Clapper, L. F. – Sarria-Allende, V. – Sulla, V.* [2002]: Small- and medium-size enterprise financing in Eastern Europe. The World Bank. Policy research working paper. No. 2933 (november).
- KSH [1999]: A bruttó hazai termék nemzetközi összehasonlítása, 1996. Budapest.
- KSH [2002]: CANSTAT Statistical Bulletin. Budapest, 2. sz.
- KSH [2003]: Bruttó hazai termék (GDP) 2002. IV. negyedévi előzetes adata. *Gyorstájékoztató*. Március 4.
- MTA VKI [1995]: A mezőgazdasági átalakulás romániai útja. *Kihívások*. 56. sz. (július).
- Nastase, A.* [2001]: Battle for the future. New York: Columbia University Press.
- Palánkai Tibor* [1999]: Az európai integráció gazdaságtana. Budapest: AULA.

- Popa, C. (szerk.) [2002]: Direct inflation targeting: a new monetary policy strategy for Romania. National Bank of Romania. Occasional papers. No. 1 (október).
- Réti Tamás [1998]: A balkáni gazdaságok: elzárkózás vagy felzárkózás? *Külgazdaság*. 42. évf. 3. sz. 53–72. o.
- Stan, L. (szerk.) [1997]: Romania in transition. Aldershot: Avebury.
- The World Bank [2002]: Transition. The first ten years. Analysis and lessons for Eastern Europe and the former Soviet Union. *Washington, D.C.*
- UNESCO [1999]: Statistical Yearbook. Paris.
- Unguru, M. [1999]: Romania's economic competitiveness and EU trade integration. Vienna: WIIW. Research report. No. 260 (augusztus).
- United Nations [2002]: National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables, 1999. New York.
- Voinea, L. [2002]: SEE the difference: Romanian regional trade and investment. Project „Regionalism in Southeast Europe”. Vienna: WIIW.
- WIIW [2002]: FDI inflow in transition countries expected to decline. Vienna (július).